Ilmiy tadqiqotlar va ularning yechimlari jurnali
Aoka guvohnoma № 323759 ISSN: 3060-4818

SUN'IY INTELLEKT ISHTIROKIDAGI SHARTNOMALAR TUZILISHI

Sodiqjonova Sevinch
Toshkent davlat yuridik universiteti
"Xalqaro tijorat huquqi" yo'nalishi magistranti
sodiqjonovasevinch4@gmail.com
https://doi.org/10.5281/zenodo.20627346

Annotatsiya. Ushbu maqolada sun'iy intellekt (SI) tushunchasining 1956-yildan boshlab shakllanish tarixi va uning shartnomaviy munosabatlarga ta'siri ko'rib chiqilgan. Maqolada SI texnologiyalarining shartnoma tuzishning barcha bosqichlari: mijozlarni profillash va muzokaralar olib borishdan tortib, shartnomani ijro etish va nizolarni hal qilishgacha qo'llanilishi tahlil etilgan. Shuningdek, avtonom SI agentlari tomonidan tuzilgan shartnomalarning huquqiy maqomi, ya'ni kompyuter yaratgan bildirishlarni qaysi shaxsga nisbat berish mumkinligi masalasi AQSh, Buyuk Britaniya va Germaniya sud amaliyoti misolida o'rganilgan.

Kalit so'zlar: Sun'iy intellekt, shartnoma huquqi, avtonom agentlar, mijozlarni profillash, algoritmik qaror qabul qilish, kompyuter tomonidan yaratilgan bildirishlar, shartnoma muzokaralari, sud amaliyoti.

KIRISH

Sun'iy intellekt (keying o'rinlarda SI) tushunchasining shakllanishi 1956-yilda boshlangan. O'sha yili John McCarthy rahbarligidagi tadqiqotchilar guruhi "Sun'iy intellekt bo'yicha yozgi tadqiqot loyihasi"ni tashkil etgan va aynan ushbu loyiha doirasida "sun'iy intellekt" atamasi ilk bor qo'llanilgan[1]. Sun'iy intellektning dastlabki rivojlanish bosqichlarida inson darajasidagi xulq-atvorni namoyon qila oladigan dasturlar yaratish mumkinligi taxmin qilingan edi. Biroq, bu maqsadga erishish kutilganidan ancha murakkab va vaqt talab qiluvchi jarayon bo'lib chiqdi. Natijada, SI taraqqiyoti davriy ravishda "bahor" va "qish" bosqichlariga bo'linib rivojlandi: "bahor" davrlarida soha katta moliyaviy qo'llab-quvvatlash va faol tadqiqotlar bilan ajralib turgan bo'lsa, "qish" davrlarida esa moliyalashtirish kamayib, natijalarga bo'lgan ishonch pasaygan. Hozirgi kunda esa sun'iy intellektning jadal rivojlanishi uchta asosiy omilga tayanadi: SI modellarini yaratish va takomillashtirish metodologiyalarining rivojlanishi, katta hajmdagi ma'lumotlarning mavjudligi hamda yuqori quvvatli hisoblash resurslaridan foydalanish imkoniyati. 2022-yil noyabr oyida OpenAI tomonidan ChatGPT 3.5 taqdim etildi. Ushbu sun'iy intellekt vositasi internetga ulangan foydalanuvchilar uchun keng foydalanishga ochildi va matn yaratish, tasvirlarni ishlab chiqish hamda tahrirlash kabi turli vazifalarni bajarish imkoniyatini taqdim etdi. Mazkur texnologik yutuqlar shartnomalarni tayyorlash, yuborish va muzokara qilish jarayonlarida yangi yondashuv va imkoniyatlarning paydo bo'lishiga zamin yaratdi[2].

ASOSIY QISM

Shartnoma tuzish jarayonida sun'iy intellekt texnologiyalari mijozlarni profillash, ya'ni ularni ma'lum xususiyatlariga ko'ra guruhlarga ajratish imkonini beradi. Bu esa mijozlarning qiziqishlari va ehtiyojlariga mos mahsulotlar, narx takliflari hamda reklama materiallarini taqdim etishga xizmat qiladi. Bundan tashqari, kredit tashkilotlari ham kredit reytingini baholashda bunday profillardan

[1] J. Moor ,"The Dartmouth College Artifi cial Intelligence Conference: The Next Fift y years" , (2006) 27 AI Magazine 4, 87 – 90 .

[2] Marcelo Corrales Compagnucci , Helena Haapio, Mark Fenwick /Generative AI, Contracts, Law and Design- Nature Singapore Pte Ltd. 2025

foydalanishlari mumkin. Masalan, A shaxs kredit olish uchun murojaat qilganda, sun'iy intellekt uning xulq-atvori, moliyaviy holati va kredit majburiyatlarini o'z vaqtida bajarish ehtimolini tahlil qilishi mumkin. Shu asosda mijozga mos foiz stavkalari bilan kredit yoki mikroqarz taklif etilishi mumkin[3]. Sun'iy intellektga asoslangan katta ma'lumotlar (big data) va profillash usullari kompaniyalarga mijozlarning tanlovlariga ta'sir ko'rsatish, ularni oldindan belgilangan yo'nalishga yo'naltirish hamda ayrim hollarda ularning psixologik moyilliklaridan foydalanish imkonini yaratadi. Masalan, mahsulot yoki xizmatlar mijozlar kunning muayyan vaqtida, avval yuz bergan voqea yoki shaxsiy holatlar ta'sirida eng maqbul bo'lmagan qaror qabul qilishi ehtimoli yuqori bo'lgan paytda taklif etilishi mumkin. Shuningdek, turli raqamli tanlov arxitekturalari va "dark patterns" deb ataluvchi manipulyativ dizayn usullaridan foydalanish ham bunday amaliyotlarga misol bo'la oladi. Shartnoma tuzishdan oldingi bosqich bilan cheklanib qolmay, sun'iy intellektga asoslangan shartnoma vositalari va chatbotlar shartnoma tuzish jarayonining o'zida ham muhim rol o'ynaydi. Xususan, ular muzokaralar olib borish, shartnoma shartlarini ishlab chiqish va hujjatlarni tayyorlash jarayonlarini samarali boshqarishda keng qo'llanilmoqda[4]. Sun'iy intellektga asoslangan shartnoma vositalari algoritmik, ya'ni avtomatlashtirilgan qarorlar qabul qilish va shartnomalar tuzish jarayonlarida ham qo'llaniladi. Bugungi kunda bunday tizimlar nafaqat moliya bozorlarida, jumladan algoritmik savdo amaliyotlarida, balki boshqa sohalarda ham keng tarqalgan. Masalan, savdo sektorida algoritmik tizimlar, ayrim hollarda esa o'z-o'zini o'rganuvchi sun'iy intellekt tizimlari kompaniya nomidan mustaqil ravishda shartnomalar tuzishi mumkin[5]. Shartnomani ijro etish bosqichida esa sun'iy intellekt tizimlari bitimlarning bajarilishini soddalashtirish va avtomatlashtirishga xizmat qiladi. Ular real vaqt rejimida to'lovlarni amalga oshirish jarayonini yengillashtiradi hamda ta'minot zanjiri bilan bog'liq xavflarni aniqlash va boshqarishda yordam beradi. Bundan tashqari, sun'iy intellekt shartnomalarni boshqarish, tekshirish va baholash (due diligence) jarayonlarida ham muhim ahamiyat kasb etadi[6]. Ushbu texnologiyalar kompaniyalarga noqulay yoki samarasiz deb topilgan shartlar va bandlarni aniqlash, shuningdek, korxona tomonidan belgilangan mezonlarga mos ravishda alohida shartnomalarni saralash orqali ularni tezroq va aniqroq tahlil qilish hamda boshqarish imkonini beradi. Shartnomadan keyingi bosqichda esa sun'iy intellekt tizimlari mijozlar murojaatlari va shikoyatlarini ko'rib chiqish, onlayn nizolarni hal etish hamda sud jarayonlarining ehtimoliy natijalarini prognoz qilish orqali huquqiy nizolarni boshqarishga ko'maklashishi mumkin.

Shartnomalar tuzishda avtonom, ya'ni sun'iy intellekt asosidagi dasturiy agentlardan foydalanish kompyuter tomonidan yaratilgan bildirishlar (masalan, oferta yoki aksept) tabiiy yoki yuridik shaxsga nisbat berilishi mumkinmi?, degan masala yuzasidan keng huquqiy munozaralarga sabab bo'lmoqda. Bu masala, ayniqsa, operator tizimning qanday harakat qilayotganini to'liq anglamagan yoki sun'iy intellekt uning asl niyatini noto'g'ri aks ettirgan holatlarda dolzarb ahamiyat kasb etadi[7]. Mazkur muammoni hal etishda taklif etilgan yondashuvlardan biri shartnoma huquqining obyektiv nazariyasiga asoslanadi. Ushbu nazariyaga ko'ra, huquq bildirishning qanday yoki nima sababdan yuzaga kelganini emas, balki oqilona adresat bunday bildirishni ko'rib, ikkinchi tomon aynan shu shartlar asosida shartnoma tuzish niyatida bo'lgan, deb hisoblaydimi yoki yo'qligini baholaydi.

---

[3] DK Citron and FA Pasquale , "The Scored Society: Due Process for Automated Predictions " (2014) 89 *Washington Law Review* 1 ; T Zarsky , "Understanding Discrimination in the Scored Society" (2014) 89 *Washington Law Review* 1375

[4] RH Thaler and CR Sunstein , *Nudge: I mproving Decisions About Health, Wealth, And Happiness* (Penguin Books , 2009) .

[5] Zeleznikow , "Using Artificial Intelligence to provide Intelligent Dispute Resolution Support" (2021) 30 *Group Decision and Negotiation* 789 – 812 .

[6] R Schuhmann , ' Quo Vadis Contract Management ? Conceptual Challenges Arising from Contract Automation ' (2000) 16 (4) *European Review of Contract Law*. 489 – 510

[7] Allen and R Widdison , "Can Computers Make Contracts ?" (1996) 9 *Harvard Journal of Law & Technology* 26

Boshqa bir yondashuv esa kompyuter tomonidan yaratilgan bildirishlarni tizim operatori yoki uni dasturlagan shaxsning oldindan shakllangan irodasi va niyati bilan bog‘laydi. Ushbu nazariyalardan biriga yoki ularning kombinatsiyasiga tayangan holda, ko‘plab davlatlar sudlari kompyuterni mustaqil huquq subyekti sifatida emas, balki inson tomonidan boshqariladigan vosita sifatida ko‘radi hamda uning harakatlarini tegishli shaxsga atribut qiladi.

Masalan, AQShda State Farm Mutual Insurance Co v Bockhorst ishida [8]Apellyatsiya sudi kompyuter yo‘l qo‘ygan xatolarni uning inson boshqaruvchilarining xatolari sifatida baholagan. Sudning ta’kidlashicha, kompaniyani kompyuter harakatlari uchun javobgar deb topish zamonaviy texnologiyalarga qarshi munosabatni anglatmaydi, chunki kompyuter faqat inson dasturchilari tomonidan berilgan ma’lumot va ko‘rsatmalar asosida ishlaydi. Agar u inson kabi mustaqil fikrlay olmasa, buning sababi inson tomonidan yo‘l qo‘yilgan kamchilikdir.

Buyuk Britaniyada esa Thornton v Shoe Lane Parking Ltd ishida[9] Lord Denning avtomatik savdo mashinasi orqali tuziladigan bitimlarni tahlil qilgan. Unga ko‘ra, mashina egasi qurilmani pul qabul qilishga tayyor holatda taqdim etishi bilan taklif (offer) yuzaga keladi, mijoz esa pulni mashinaga tashlash orqali ushbu taklifni qabul qiladi (aksept qiladi).

Shunga o‘xshash yondashuv Germaniyada ham qo‘llanilgan. Flugbuchung ishida[10] Germaniya Federal Oliy Sudi bildirishni amalga oshiruvchi yoki qabul qiluvchi tomon kompyuter tizimi emas, balki undan aloqa vositasi sifatida foydalanayotgan inson yoki kompaniya ekanligini qayd etgan. Shu sababli bildirishning mazmuni avtomatlashtirilgan tizim uni qanday qayta ishlashiga qarab emas, balki inson adresat uni halollik va odatiy muomala qoidalariga muvofiq qanday tushunishi asosida aniqlanishi lozim, degan xulosaga kelgan.

XULOSA

Sun’iy intellekt texnologiyalarining rivojlanishi shartnoma huquqi sohasida tubdan yangi imkoniyatlar va muammolarni vujudga keltirmoqda. SI tizimlari mijozlarni profillash, shartnoma shartlarini ishlab chiqish, hujjatlarni tayyorlash va nizolarni boshqarish kabi jarayonlarni sezilarli darajada soddalashtirmoqda. Biroq, avtonom SI agentlari tomonidan tuzilgan shartnomalarning huquqiy kuchi va mas'uliyat masalasi hanuz hal etilmagan muammo bo‘lib qolmoqda.

Xorijiy davlatlarning sud amaliyoti tahlili shuni ko‘rsatadiki, hozirgi kunda kompyuter tizimi mustaqil huquq subyekti sifatida emas, balki uni boshqaruvchi inson yoki tashkilotning vositasi sifatida baholanmoqda. AQSh, Buyuk Britaniya va Germaniya sudlari SI harakatlaridan kelib chiquvchi huquqiy oqibatlarni tegishli operatorlarga yuklamoqda. Ushbu yondashuv hozircha amaliy jihatdan o‘rinli bo‘lsa-da, SI tizimlari tobora mustaqil qarorlar qabul qila boshlagan sharoitda an'anaviy shartnoma huquqi tamoyillarini qayta ko‘rib chiqish zarurati ortib bormoqda.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. Moor J., "The Dartmouth College Artificial Intelligence Conference: The Next Fifty Years", AI Magazine, 2006, Vol. 27, No. 4, pp. 87–90.
2. Compagnucci M.C., Haapio H., Fenwick M., *Generative AI, Contracts, Law and Design*, Nature Singapore Pte Ltd., 2025.
3. Citron D.K., Pasquale F.A., "The Scored Society: Due Process for Automated Predictions", Washington Law Review, 2014, Vol. 89, p. 1; Zarsky T., "Understanding Discrimination in the Scored Society", Washington Law Review, 2014, Vol. 89, p. 1375.
4. Thaler R.H., Sunstein C.R., *Nudge: Improving Decisions About Health, Wealth, and Happiness*, Penguin Books, 2009.

[8] *State Farm Mutual Insurance Co v Bockhorst* 453 F.2d 533 (10th Circuit 1972).
[9] *Thornton v Shoe Lane Parking Ltd* [1971] 2 QB 163 .

5. Zeleznikow J., "Using Artificial Intelligence to Provide Intelligent Dispute Resolution Support", Group Decision and Negotiation, 2021, Vol. 30, pp. 789–812.
6. Schuhmann R., "Quo Vadis Contract Management? Conceptual Challenges Arising from Contract Automation", European Review of Contract Law, 2000, Vol. 16, No. 4, pp. 489–510.
7. Allen T., Widdison R., "Can Computers Make Contracts?", Harvard Journal of Law & Technology, 1996, Vol. 9, p. 26.
8. *State Farm Mutual Insurance Co v Bockhorst*, 453 F.2d 533 (10th Circuit, 1972).
9. *Thornton v Shoe Lane Parking Ltd* [1971] 2 QB 163.